
Aleksandra Mroczek-Żulicka

Uniwersytet Łódzki

Instytut Geografii Miast i Turyzmu

WYCHOWANIE DO TURYSTYKI POPRZECZ ZDOBYWANIE KWALIFIKACJI W DZIAŁALNOŚCI ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO

Wstęp

Działalność Związku Harcerstwa Polskiego w zakresie promowania turystyki i zachęcania do aktywnego stylu życia jest powszechnie znana i raczej pozytywnie oceniana. Będąc czynnym instruktorem ZHP (od 2006 r.) autorka kształtuje młodych ludzi w duchu idei określanych mianem harcerskiego systemu wychowawczego. Zanim stała się instruktorem, przeszła także kolejne szczeble harcerskiego rozwoju. W związku z posiadanym doświadczeniem zarówno odbiorcy, jak i organizatora działań wychowawczych ZHP, pragnie zaprezentować metodę pracy oraz konkretne narzędzia, które przyczyniają się do wychowania dzieci i młodzieży do turystyki w tej organizacji.

Harcerski system wychowawczy

Związek Harcerstwa Polskiego jest organizacją, której misja zobowiązuje harcerskich instruktorów do „wychowywania młodego człowieka, czyli wspierania go we wszechstronnym rozwoju, i kształtowania charakteru przez stawianie go we wyzwania” (<http://zhp.pl/ozhp/misja-zhp/>). Wszechstronny rozwój obejmuje pola rozwoju emocjonalnego, duchowego, społecznego, intelektualnego i fizycznego. Świadomy instruktor – wychowawca organizuje pracę z dziećmi i młodzieżą, tak aby w podobnych proporcjach stale wpływać na rozwój wszystkich tych obszarów, które są równoważne (*Podstawy wychowawcze ZHP...*). Tak rozumiane wychowanie w ZHP opiera się na wartościach, które zapisane są w treści Prawa i Obietnicy Zucha, Prawie i Przrzeczeniu Harcerskim oraz Zobowiązaniu Instruktorskim, obowiązujących wszystkich członków ZHP, a ich szczególny wyraz powinien odbijać się w postawie instruktora, który swoim

przykładem silnie wpływa na postawy swoich podopiecznych. Zasady harcerskiego wychowania stają się o tyle skuteczne, o ile znajdują odzwierciedlenie w trwałych postawach młodych ludzi. To co ma ich wyróżniać na tle rówieśników, to braterska postawa wobec innych, gotowość do pełnienia bezinteresownej służby na rzecz Ojczyzny, Boga, bliźnich oraz chęć samorozwoju, pracy nad sobą.

Aby tak postawione cele mogły być skutecznie realizowane, instruktor powinien umiejętnie stosować harcerską metodę wychowawczą. Jej składnikami są:

- 1) prawo i przyrzeczenie – ponadstuletni kodeks postępowania, którego poznanie i stosowanie się do niego prowadzi do świadomego przyjęcia określonego w nim stylu życia;
- 2) uczenie przez działanie – dzieci i młodzież odpowiednio do swojego wieku doświadczając, próbując, przeżywając, aktywnie uczestnicząc nabywają wiedzę; nie są stosowane metody podawcze;
- 3) stale doskonalony i stymulujący program – program działalności organizacji na każdym szczeblu powinien być odpowiednio zaplanowany i podsumowany, powinien także uwzględniać założenia wszechstronnego wychowania, odpowiadać na potrzeby, ale być również pożyteczny;
- 4) system małych grup – praca w małej grupie ułatwia wychowanie, dotarcie do każdej osoby, ponadto grupa taka składa się z rówieśników pod przywództwem naturalnego lidera, charakteryzującego się także nieco większą wiedzą i doświadczeniem harcerskim. Współzawodnictwo takich grup w codziennej pracy wychowawczej wzmacnia motywację.

Cechy charakteryzujące harcerską metodę wychowawczą to:

- a) dobrowolność – uczestnictwo w działaniach programowo-wychowawczych ZHP jest dobrowolne, a zatem bardziej świadome, dobrowolnie także wyrażana jest wola złożenia Obietnicy Zucha, Przyrzeczenia Harcerskiego, czy też Zobowiązania Instruktorskiego;
- b) pozytywność – działania podejmowane w ZHP powinny mieć charakter pozytywny, co znaczy, że praca instruktora skupia się raczej na wzmacnianiu mocnych stron wychowanków, a unika wytykania błędów czy rozpaмиtywania pomyłek;
- c) pośredniość – instruktorzy nie proponują swoim wychowankom gotowych rozwiązań, ale poprzez realizowany atrakcyjny program przeżycia (np. gry terenowe, wędrówki, biwaki) oddziałują na nich pośrednio;
- d) wzajemność oddziaływań – czyli wzajemne uczenie się od siebie zarówno wśród rówieśników, jak i między instruktorami a dziećmi i młodzieżą; jedni czerpią z drugich i na odwrót;
- e) świadomość celów – wszystkie podejmowane działania mają swój cel; uświadomiona potrzeba własnego rozwoju ułatwia realizowanie zamierzeń; członkowie organizacji rozumieją zasadność swojego uczestnictwa w programie ZHP;

- f) indywidualność – harcerski system wychowawczy skupia się na wychowaniu jednostki, dbania o jej wszechstronny rozwój;
- g) naturalność – program harcerski jest zgodny z naturalnym rozwojem psychofizycznym poszczególnych grup dzieci i młodzieży, których rozwój musi uwzględniać ich potrzeby i możliwości.

Wszystkie te cechy wzajemnie się przenikając i uzupełniając tworzą spójny system, dzięki któremu można osiągnąć najlepsze rezultaty w pracy wychowawczej. Najważniejszym harcerskim wychowawcą jest drużynowy, który tworząc program swojej drużyny uwzględnia potrzeby i możliwości oraz plan wychowawczy dla wszystkich członków drużyny, wykorzystuje narzędzia do pracy, dostosowane do wieku swoich podopiecznych. Zatem łącznie trzy składniki harcerskiego systemu wychowawczego dają możliwość pełnej realizacji Misji Związku Harcerstwa Polskiego: 1) świadomy instruktor-wychowawca, 2) umiejętnie stosowana metoda harcerska oraz 3) wartości opisane w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim (*Podstawy wychowawcze ZHP*...).

Miejsce turystyki w harcerskim systemie wychowawczym

W jaki sposób turystyka wpisuje się w harcerski system wychowawczy? Najprościej jest odnaleźć odniesienie do podstaw, czyli Misji ZHP. Czyż uprawianie turystyki nie wpisuje się w kształtowanie człowieka we wszechstronnym rozwoju? Związek Harcerstwa Polskiego posiada długą historię i doświadczenie w zakresie organizowania czasu wolnego, w którym nie brakuje troski o rozwój kultury fizycznej, sportu, turystyki i krajoznawstwa. Najczęściej kojarzone z harcerstwem są ich obozy letnie, biwaki, rajdy, zloty. Wyjazdowe formy pracy są najczęściej wykorzystywaną formą pracy wychowawczej. Poznawanie nowych obszarów, przebywanie na łonie natury, kontakt z przyrodą, mierzenie się ze swoimi możliwościami fizycznymi, czy też tradycje związane z ruchem puszczańskim wzmacniają siłę oddziaływania wychowawczego.

Statut ZHP także precyzuje zadania związane z działalnością organizacji w zakresie turystyki, kultury fizycznej i sportu oraz promocji zdrowego trybu życia. W rozdz. 2 czytamy:

Charakter, cele i środki działania § 4 określa, że ZHP dla osiągnięcia swoich celów: organizuje przedsięwzięcia związane z rozwojem zainteresowań i specjalności w zakresie kultury fizycznej i sportu oraz turystyki i krajoznawstwa (*Statut ZHP*...).

Narzędziami (instrumentami wychowawczymi) do realizacji tych celów jest rozbudowany i dostosowany do każdej grupy wiekowej młodzieży **system stopni oraz system sprawności**, których realizacja przysparza wielu okazji do wychowania dzieci i młodzieży do turystyki. Jednostki harcerskie mają także szanse specjalizować się w wybranym przez siebie kierunku, jedną z nich jest **specjalność turystyczno-krajoznawcza**. Z kolei dla najstarszej grupy wiekowej – młodzieży w wieku 16–21 lat – stworzona została **idea**

wędrownictwa, a ponadto mogą zdobywać także **znak służby turystyce**. Przedstawione narzędzia opierają się na nabywaniu wiedzy, umiejętności i postaw młodych ludzi również w zakresie turystyki. Dodatkowo istnieje także rozbudowany system pogłębiania tych kompetencji, który motywuje uczestników ruchu harcerskiego do nabywania konkretnych uprawnień i kwalifikacji w zakresie turystyki i krajoznawstwa.

1 System stopni i sprawności

Harcerki i harcerze uczestnicząc w życiu swojej drużyny podejmują próby – wyzwania, dzięki którym są zmotywowani do samorozwoju: poszerzania swoich umiejętności, wiedzy, zainteresowań, mierzenia się ze swoimi słabościami. Każdy kolejny stopień wyznacza kierunek rozwoju młodego człowieka, kształtuje pożądane cechy charakteru, a realizowane dzięki nim cele są zauważane i doceniane w środowisku działania. Zdobywanie kolejnego stopnia wiąże się z określonym czasem – próbą, która daje możliwość weryfikacji wiedzy, umiejętności i postaw młodego człowieka. Zdobywanie stopni motywuje do systematycznej pracy nad sobą, a także łączenia własnych pasji i zainteresowań z potrzebami i dążeniami wszystkich członków drużyny (*Załącznik nr 1 do uchwały nr 40/XXXII...*).

Stopnie harcerskie dostosowane są do obowiązujących w ZHP grup wiekowych (nazwy stopni odpowiednio dla dziewcząt i chłopców):

- harcerki i harcerze (9–10 do 13 lat) zdobywają odpowiednio pierwszy i drugi stopień: ochotniczka-młodzik, tropicielka-wywiadowca;
- harcerki starsze i harcerze starsi (13–16 lat) zdobywają odpowiednio pierwszą i drugą krokiewkę: pionierka-odkrywca, samarytanka-ćwik;
- wędrowniczki i wędrownicy (16–25 lat) zdobywają odpowiednio pierwszą i drugą gwiazdkę: harcerka orla – harcerz orli, harcerka Rzeczypospolitej – harcerz Rzeczypospolitej.

Każdy stopień posiada określoną ideę stopnia, która zawiera opis postawy, do jakiej uczestnik próby powinien dążyć. Idea ta jest zgodna z zapisami Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego. Dla przykładu zostanie przedstawiona idea pierwszego i ostatniego stopnia:

Ochotniczka-młodzik. Poznaje smak harcerskiej przygody. W swoim postępowaniu kieruje się Prawem Harcerskim. Pamięta o codziennym dobrym uczynku. Chętnie zdobywa nowe wiadomości i umiejętności przydatne w zastępie, drużynie, domu i szkole. Jest zaradna/zaradny, dzielna/dzielny i pogodna/pogodny.

Harcerz Rzeczypospolitej – harcerka Rzeczypospolitej. Ma własny system wartości wynikający z Prawa Harcerskiego. Kieruje się nim we wszystkich aspektach swojego życia. Potrafi godzić pełnione przeze siebie funkcje, np. w rodzinie, szkole, pracy i działalności społecznej. Osiąga mistrzostwo w wybranych dziedzinach aktywności. Jest świadomą obywatelką/świadomym obywatelem RP. Swoim życiem daje świadectwo o harcerstwie (*Załącznik nr 1 do uchwały nr 40/XXXII...*).

Próba powinna weryfikować konkretnie określone wymagania stanowiące o prawidłowych kierunkach wszechstronnego rozwoju młodego człowieka. Każdy stopień ma rozpisane wymagania, które są drogowskazem tego rozwoju i określają także zasady zdobywania każdego stopnia, np. wymagania na stopień tropicielki-wywiadowcy brzmią następująco:

Do próby może przystąpić harcerka lub harcerz, która/y:

- zdobyła/ył stopień ochotniczki-młodzika; jeśli nie posiada stopnia ochotniczki-młodzika, realizuje próbę tropicielki-wywiadowcy poszerzoną o wiadomości i umiejętności zawarte w wymaganiach poprzedniego stopnia;
- aktywnie uczestniczy w życiu zastępu i drużyny.

Zalecany czas trwania próby: 6–12 miesięcy.

Wymagania stopnia

A. Praca nad sobą.

1. Notuję sytuacje, w których postąpiłam/em zgodnie i niezgodnie z Prawem Harcerskim i na ich podstawie dokonałam/em wyboru punktu Prawa Harcerskiego, nad którym szczególnie chciałabym/łbym mocno popracować.
2. Robię codzienny rachunek dobrych i złych uczynków.
3. Ukończyłam/em próbę silnej woli, np. przez tydzień zrezygnowałam/em ze słodczy, oglądania telewizji, gier komputerowych.

B. Życie rodzinne.

1. Przygotowałam/em uroczysty posiłek dla domowników lub uczestniczyłam/em w przygotowaniach świąt rodzinnych.
2. Znam historię swojej rodziny.
3. Rozmawiam z rodziną o swoich problemach.

C. Zaradność życiowa.

1. Osiągnęłam/em dobre wyniki w grach na spostrzegawczość.
2. Uczestniczyłam/em w akcji zarobkowej drużyny.
3. Wiem, jakie zmiany rozwojowe zachodzą u dziewcząt (u chłopców) w moim wieku. Staram się poznać potrzeby i możliwości swojego organizmu.
4. Znam szkodliwe skutki palenia papierosów, picia alkoholu i zażywania narkotyków.
5. **Regularnie uprawiam wybraną dziedzinę sportu lub aktywności ruchowej. Poprawiłam/em swoje osiągnięcia.**
6. Systematycznie ćwiczę znajomość języka obcego.
7. Korzystałam/em z informacji PKS, PKP, uzyskałam/em potrzebny numer telefoniczny i znalazłam/em potrzebną informację w internecie.

D. Wiedza harcerska.

1. Znam najważniejsze wydarzenia z dziejów harcerstwa. Potrafię wskazać kilka postaci zasłużonych dla ruchu harcerskiego.

2. Wiem, jak powstała tradycja Dnia Myśli Braterskiej.
3. Wiem, co oznaczają skrótownice (akronimy) WOSM i WAGGGS, wyjaśnię, dlaczego harcerki noszą na mundurze plaketkę WAGGGS, a harcerze plaketkę WOSM.
4. Znam historię swojej drużyny (szczezu) oraz bohatera drużyny (szczezu). Wiem, jakie cechy bohatera drużyny (szczezu) warto naśladować.
5. Wiem, kto jest bohaterem mojego hufca i mojej chorągwi.
6. Znam nazwy stopni harcerskich i instruktorskich oraz sposób ich oznaczania na mundurze. Wiem, jakie sznury noszą instruktorzy komendy hufca, komendy chorągwi, Głównej Kwatery i Przewodniczący ZHP. Znam ich miejsce w strukturze ZHP.
7. Przeczytałam/em minimum dwie książki o tematyce harcerskiej.

E. Techniki harcerskie.

1. Znam skład apteczki drużyny i wiem, jak stosować znajdujące się w niej środki. Potrafię udzielić pierwszej pomocy w przypadku krwotoku, stłuczenia, oparzenia, odmrożenia, skręcenia stawu, złamania kończyny, wystąpienia ciała obcego w oku, omdlenia, udaru słonecznego. Pełniłam/em służbę samarytańską, np. na wycieczce, biwaku, festynie.
2. **Wyznaczyłam/em azymuty w terenie.** Wykonałam/em szkic drogi, zaznaczając azymuty, charakterystyczne obiekty i odległości. Posługując się busolą i mapą dotarłam/em do wyznaczonego miejsca. Wyznaczyłam/em w nocy kierunek północny. Prawidłowo oceniłam/em „na oko” odległość w terenie, długość przebytej drogi oraz czas marszu. W pomiarach wykorzystałam wymiary swojego ciała, np. wzrost, rozpiętość ramion i długość stopy.
3. **Znam oznakowanie szlaków turystycznych oraz zasady poruszania się po nich.** Przeszłam/przeszedłam oznaczonym szlakiem.
4. Uczestniczyłam/em w rozstawianiu obozu. Zbudowałam/em proste urządzenie obozowe lub wykonałam/em element zdobnictwa obozowego. Znam osiem węzłów, wykorzystałam/em je w praktyce (np. przy budowie urządzeń, w zdobnictwie obozowym lub podczas wędrowki). Przygotowałam/em posiłek dla zastępu na kuchni polowej lub kuchence turystycznej.
5. Kompletuję ekwipunek turystyczny odpowiedni na różne pory roku.
6. Nadałam/em i odebrałam/em wiadomość przekazaną alfabetem Morse’a.
7. Odnalazłam/em w środowisku naturalnym 5 roślin chronionych.
8. Obserwowałam/em wybrane zwierzę i opowiedziałam/em innym (w zastępie, w drużynie lub w klasie) o swoich spostrzeżeniach.
9. Wykonałam/em pożyteczną pracę na rzecz przyrody.

F. Postawa obywatelska.

1. Znam obszar swojej gminy i jej siedzibę. Sprawnie posługuję się planem lub mapą swojej okolicy, na jej podstawie dotrę we wskazane miejsce.

2. Znam daty świąt narodowych, wiem, jakie wydarzenia te święta upamiętniają. Przygotuję z zastępem zbiórkę z okazji jednego z nich.
3. Potrafię wskazać na mapie krainy geograficzne Polski.
4. Wiem, kto jest protektorem ZHP.
5. Znam flagę Unii Europejskiej. Potrafię wymienić kilka państw, które należą do Unii Europejskiej.
6. W okresie próby uczestniczyłam/em w realizacji co najmniej czterech zadaniach zespołowych i jednym biwaku. Zdobyłam/em w czasie trwania próby przynajmniej trzy sprawności, w tym przynajmniej jedną dwugwiazdkową¹.

Kolejne stopnie wymagają coraz większych umiejętności, ale zakres zagadnień się zawęża. Coraz starsi harcerze poszukują treści, pasji, w których chcą się wyspecjalizować, odnajdują także indywidualne pola służby. W powyższych wymaganiach podkreślono te, które odnoszą się do wychowania do turystyki, próby na stopień to indywidualne narzędzie pracy wychowawczej nad każdym członkiem drużyny, dzięki którym wiedza, umiejętności harcerzy nabywają pewnej rangi, świadczącej o swoistych „kwalifikacjach harcerskich”. Tak skonstruowana próba na stopień daje szansę młodemu człowiekowi odnalezienia własnych pasji i pogłębiania wiedzy. Wymagania te są jednak tylko drogowskazem, harcerze podejmując się realizacji próby układają własny, indywidualny zestaw zadań odwołujący się do określonych centralnie wymagań. Do powyższych zadań związanych z turystyką pewna harcerka z 3. Drużyny Harcerskiej im. kpt. hm. Andrzeja „Morro” Romockiego, działającej przy Hufcu Ziemi Myszkowskiej, wyznaczyła sobie następujące zadania:

Tabela 1. Przykładowe zadania do próby na stopień tropicielki dla członków ZHP

<i>Zadanie ogólne</i>	<i>Sposób ich realizacji – próba na stopień</i>
Regularnie uprawiam wybraną dziedzinę sportu lub aktywności ruchowej. Poprawiłam/em swoje osiągnięcia.	Regularnie jeżdżę na rowerze. Przebyłam trasę od Myszkowa do Żarek Letnisko. Umiem kontrolować oddech.
Korzystałam/em z informacji PKS, PKP, znalazłam/em potrzebną informację w Internecie.	Znajdę w Internecie informacje na temat Zlotu ZHP w Kielcach. Znajdę połączenia PKP między Myszkowem, a Kielcami.
Znam podstawy terenoznawstwa.	Wyznaczyłam/em azymuty w terenie. Wykonałam/em szkic drogi, zaznaczając charakterystyczne obiekty i odległości. Postępując się busolą i mapą dotarłam/em do wyznaczonego miejsca. Wyznaczyłam/em w nocy kierunek północny. Prawdopodobnie oceniałam/em „na oko” odległość w terenie, długość przebytej drogi oraz czas marszu.
Znam oznakowanie szlaków turystycznych.	Zrobię przewodnik po Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, opisując w nim ważniejsze szlaki turystyczne.
Potrafię wskazać na mapie krainy geograficzne Polski.	Wymienię wszystkie województwa w Polsce. Wskażę na mapie ważniejsze krainy geograficzne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://13dhmorro.prv.pl/hola.rtf>.

¹ Uwaga. Próbę można uzupełnić o dodatkowe wymagania przyjęte w środowisku.

Kolejnym instrumentem w pracy wychowawczej w Związku Harcerstwa Polskiego są sprawności harcerskie. Harcerze wykonując określone działania udowadniają posiadaną umiejętność, czyli sprawność, którą mogą wykazać się w razie potrzeby. Sprawności służą budzeniu, rozwijaniu i pogłębianiu zainteresowań. Są one także narzędziami kształtowania charakteru: zaradności, przyswajania nowych umiejętności, rzetelnego działania. Wybór sprawności jest decyzją indywidualną członków organizacji, natomiast zadaniem drużynowego jest prezentowanie zakresu tematycznego sprawności oraz stworzenie warunków do ich zdobywania. Powinien on troszczyć się także o to, aby zdobyte sprawności miały zarówno zastosowanie w życiu codziennym harcerza, jak i w programie pracy całej drużyny. Wszystkie sprawności mają określone, podobnie jak stopnie harcerskie, wymagania. Składają się jednak ze zdecydowanie mniejszej liczby punktów do zrealizowania (zazwyczaj 4–6), dotyczą zdobycia nowej wiedzy, umiejętności oraz możliwości jej zaprezentowania, czy też wykorzystania w praktyce. Określone zostały cztery poziomy trudności sprawności dla różnych grup wiekowych, czy też tematyki:

1. sprawności oznaczone jedną gwiazdką – przeznaczone przede wszystkim dla najmłodszych harcerzy (9–10 do 13 lat); weryfikują podstawową wiedzę i umiejętności w danej dziedzinie;
2. sprawności oznaczone dwiema gwiazdkami – przeznaczone zarówno dla harcerek i harcerzy w wieku 9–10 do 13 lat jak i harcerek oraz harcerzy starszych (13–16 lat); dzięki nim pogłębiana jest wiedza i doskonalone umiejętności w wybranej dziedzinie, która zainteresowała harcerkę, harcerza;
3. sprawności oznaczone trzema gwiazdkami – najbardziej odpowiednie dla członków drużyn starszoharcerskich (13–16 lat); zdobywając te sprawności harcerz musi posiadać; ponadprzeciętną wiedzę i umiejętności, samodzielnie i konsekwentnie angażując do działania także innych;
4. sprawności mistrzowskie – przeznaczone dla wędrowników i wędrowniczek (16–21 lat); potwierdzają zdobycie wiedzy i umiejętności niemalże na poziomie profesjonalnym, często dowodem ich osiągnięcia jest zdobycie branżowych czy specjalistycznych uprawnień, certyfikatów (*Regulamin sprawności harcerskich...* 2014).

Podstawowy zestaw sprawności harcerskich podzielony jest na obszary tematyczne. Wśród nich znajduje się także zakres dotyczący sprawności terenoznawczych, krajoznawczych i turystycznych. Zestaw tych sprawności prezentuje tab. 2.

Tabela 2. Sprawności terenoznawcze, krajoznawcze i turystyczne możliwe do zdobycia

Lp.	Sprawności			
	jednogwiazdkowe	dwugwiazdkowe	trzygwiazdkowe	mistrzowskie
1	Obserwatorka/obserwator	Terenoznawca	Topograf	Kartograf
2	Wskazidroga	Przewodniczka/Przewodnik	Krajoznawca	-

3	Łazik	Tramp	Wędrowiec	Funkcję sprawności mistrzowskich pełnią uprawnienia PTTK: przewodnik po obiekcie, np. po pałacu w Wilanowie, kopalni soli w Wieliczce, przewodnik po mieście, np. po Krakowie, przewodnik terenowy, np. po regionie, przewodnik górski po wybranym paśmie, przewodnik turystyki pieszej, przewodnik turystyki górskiej.
4	-	Włóczęga nizinny	Wyga	Funkcję sprawności mistrzowskiej pełnią uprawnienia młodzieżowego organizatora turystyki PTTK lub organizatora turystyki PTTK.
5	-	Włóczęga górski	Wyga górski	Funkcję sprawności mistrzowskiej pełnią karta wspinacza i karta taternika.
6	-	Wspinacz	Wspinacz doskonały	
7	-	-	Geolog	-
8	Turystka rowerowa/ turysta rowerowy	Kolarz	Kolarz turysta	-
9	Narciarka klasyczna/ narciarz klasyczny	Narciarka biegowa/ narciarz biegowy	Narciarka turysta/ narciarz turysta	-
10	Wioślarka/wioślarz	Kajakarka/kajakarz	Kajakarka turysta/ kajakarz turysta	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Regulamin sprawności harcerskich...* (2014).

Dla przykładu, wymagania na sprawność łazika obejmują następujące zadania:

1. Skompletowała/skompletował ekwipunek turystyczny.
2. Uczestniczyła/uczestniczył w kilku wycieczkach, ubierając się stosownie do warunków terenowych i pogodowych, zabezpieczając się przed przegrzaniem, przemoczeniem oraz otarciem stóp.
3. Poprawnie spakowała/spakował plecak, zabierając tylko rzeczy przydatne na wyprawie.
4. Poznała/poznał zasady poruszania się po drogach.
5. Uczestnicząc w wycieczkach i rajdach, zawsze zachowuje pogodę ducha, mimo trudów wędrowania.

A dla sprawności trzygwiazdkowej – wyga górski, są to:

1. Zdobyła/zdobył trzy szczyty wybranych dwóch pasm górskich.
2. Ukończyła/ukończył kurs pierwszej pomocy. Stosuje zasady racjonalnego uprawiania turystyki górskiej, umie obliczyć czas marszu, zna niebezpieczeństwa gór.
3. Ma ekwipunek turystyczny niezbędny do wędrowki po górach i odpowiednio go konserwuje.
4. Wykonała/wykonał kronikę kilkudniowej wędrowki w wybranym paśmie górskim, uzupełniła/uzupełnił ją o informację z fachowej literatury i przedstawiła/przedstawił ją na forum drużyny.

5. Była/był na dwóch obozach wędrownych w górach.

Dzięki tak sformułowanym wymaganiom na sprawności harcerze mają szansę zdobyć konkretną wiedzę i umiejętności z zakresu terenoznawstwa, krajoznawstwa i turystyki, rozwijają swoje zdolności i zainteresowania w tym zakresie. Ponadto uczą się zaradności, przedsiębiorczości, sprawdzają swoje możliwości konfrontując je z wiedzą, poglądami innych, uczą się także szacunku dla ludzkiej pracy, wytworów sztuki, kultury i dzieł przyrody.

2 Specjalność turystyczno-krajoznawcza

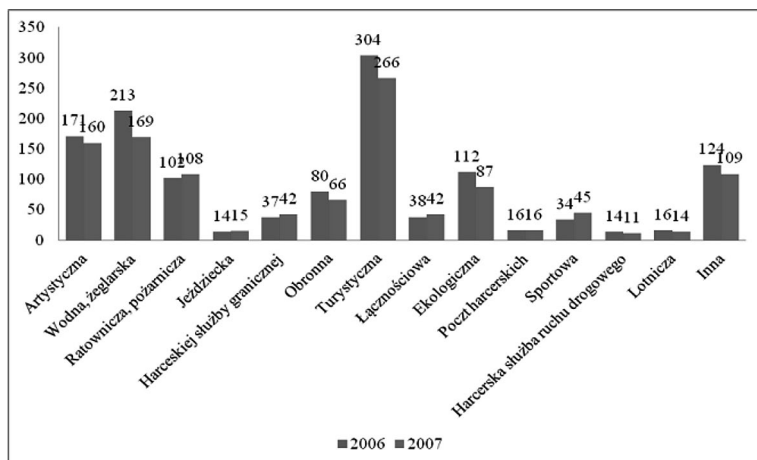
Harcerskie drużyny, kęgi, kluby, zastępy, szczepy mogą starać się o uzyskanie miana – specjalności jednej z wymienionych w dokumentach wewnętrznych ZHP. Aby ją zdobyć dana jednostka organizacyjna musi opracować roczny program działalności na podstawie szczegółowych kryteriów wybranej przez siebie specjalności. Program ten powinien dawać uczestnikom tych działań możliwość pogłębiania swojej wiedzy i doskonalenia umiejętności w wybranej specjalności poprzez:

- zdobywanie sprawności w danym zakresie;
- realizację zadań zespołowych, projektów, znaków służb odwołujących się do wybranej tematyki;
- zdobywanie odznak specjalnościowych;
- realizację prób na stopnie harcerskie i instruktorskie;
- zdobywanie uprawnień państwowych i specjalistycznych;
- w zgodzie z metodą harcerską (*Załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP... 2011*).

Zatwierdzany program drużyny po roku pracy zostaje podsumowany i na podstawie pozytywnej opinii jednostka może kontynuować pracę ze specjalnością. W ZHP ustanowione zostały następujące specjalności: artystyczna, ekologiczna, jeździecka i kawaleryjska, Harcerskiej Służby Granicznej, Harcerskiej Służby Porządkowej, Harcerskiej Służby Ruchu Drogowego, lotnicza, łącznościowa i informatyczna, obronna, Pocht Harcerskich, ratownicza, pożarnicza, sportowa, **turystyczno-krajoznawcza**, wodna i żeglarska, historyczno-rekonstrukcyjna. Dla każdej specjalności opracowano szczegółowe kryteria jej zdobywania i utrzymania.

Według dostępnych danych z przeprowadzonego w 2006 i 2007 r. w Związku Harcerstwa Polskiego spisie harcerskim odnotowano tendencję zmniejszania się liczby drużyn w realizujących specjalności: w 2006 r. było ich 1275, a w 2007 już tylko 1150. Największy spadek zarejestrowano w specjalnościach o najwyższej popularności: turystycznej – z 304 do 266 drużyn oraz wodnej, żeglarskiej – z 213 do 169 drużyn. Minimalny wzrost zaobserwowano w liczbie drużyn o specjalności: ratowniczej, pożarniczej (ze 102 do 108), jeździeckiej (z 14 do 15), harcerskiej służby granicznej (z 37 do 42), łącznościowej (z 38 do 42), sportowej (z 34 do 45). Największą popularnością w obu latach cieszyła się specjalność turystyczna (odpowiednio 304 i 266 drużyn), następnie specjalność

wodna, żeglarska (213, 169 drużyn) oraz artystyczna (171, 160 drużyn). Najmniej drużyn (14, 11) zainteresowało się realizacją specjalności Harcerskiej Służby Ruchu Drogowego (<http://www.spis2006.zhp.pl> oraz <http://www.spis2007.zhp.pl>). Rys. 1. prezentuje szczegółowe wyniki spisu.

Rys. 1. Liczba drużyn ZHP w poszczególnych specjalnościach w latach 2006–2007

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

<http://www.spis2006.zhp.pl> oraz <http://www.spis2007.zhp.pl>

Celem harcerskich jednostek turystyczno-krajoznawczych jest: „wychowanie harcerza w duchu turystyki, poznawanie i propagowanie tematyki turystyczno-krajoznawczej w swoich środowiskach, korzystanie z form związanych ze specjalnością, zachęcanie harcerzy do zdobywania odznak PTTK i harcerskich odznak turystycznych, wspólna praca na rzecz harcerskiego szlaku turystycznego” (*Szczegółowe kryteria zdobywania ...*). Wychowanie to oparte jest na zasadach działania metody harcerskiej i zgodnie z treściami Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego. Do tak sformułowanego celu zaproponowano metody i formy pracy:

1. zajęcia teoretyczne obejmujące taką wiedzę, jak: zdefiniowanie turystyki, historia turystyki, ekwipunek turystyczny, własny region, odznaki turystyczne, spotkania ze znanymi osobami ze świata turystyki, mapy, turystyczna mapa świata, planowanie rajdu, tworzenie miniprzewodnika po okolicy czy też regionie;
2. zajęcia w terenie: wycieczki piesze nizinne i górskie, wycieczki krajoznawcze, rowerowe, tematyczne, przyrodnicze, biwaki, obóz wędrowny górski, obóz wędrowny nizinny, obóz wędrowny zagraniczny, obóz żeglarski, obóz kajakowy, spływ kajakowy, obóz rowerowy, obóz speleologiczny, wyjście na ściankę wspinaczkową, zajęcia linowe, rajd nocny, cykl rajdów tematycznych, udział w rajdach wyczynowych, np. 100 km w 24 h, udział w ogólnopolskich imprezach turystycznych, udział w kursach zakończonych zdobyciem uprawnień państwowych lub społecznych, udział w za-

wodach na orientację organizowanych przez PTTK (InO), zajęcia terenoznawcze, konkurs fotograficzny o charakterze lokalnym;

3. służba na rzecz turystyki: opieka nad pomnikami przyrody, opieka nad miejscami pamięci narodowej oraz innymi miejscami historycznymi, regularne sprzątanie szlaków w najbliższej okolicy, organizacja wycieczek dla uczniów z lokalnych szkół – zwiedzanie atrakcji regionu, opracowanie tekstów (opis zwiedzanych, zapomnianych miejsc) do lokalnych gazet, pomoc w renowacji szlaków (we współpracy z PTTK czy samorządem terytorialnym).

Ponadto instrukcja ta wskazuje także na konieczność zdobywania przez członków tych jednostek zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych odznak turystycznych oraz odznak wyszkolenia. Wewnątrzszkółkową odznaką jest Harcerska Odznaka Turystyczno-Krajoznawcza (HOTK) oraz środowiskowe odznaki turystyczne – np. Opolska Harcerska Odznaka Turystyczna (OHOT). Zewnętrznymi odznakami są odznaki turystyczno-krajoznawcze PTTK. W tym miejscu warto dodać, że 9 marca 2006 r. w Warszawie zawiązано porozumienie Związku Harcerstwa Polskiego i Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w sprawie współdziałania i dalszego rozwoju turystyki i krajoznawstwa wśród młodzieży harcerskiej (*Porozumienie Związku Harcerstwa Polskiego ...*).

3 Wędrownicy

Wędrownicy to najstarsza grupa wiekowa w Związku Harcerstwa Polskiego – są to osoby w wieku 16–21 lat. Metodyka pracy tej grupy opiera się na działaniach w zakresie służby, wyczynu i wędrówki. Wędrówka rozumiana jest tutaj jako sposób pracy i w sensie dosłownym – wędrówki fizycznej, ale także w sensie intelektualnym – wędrówki po zagadnieniach, problemach w wybranych dziedzinach wiedzy, aby poznać je lepiej i dotrzeć do człowieka, a przede wszystkim odnaleźć swoje miejsce w społeczeństwie.

Dewiza wędrownicza brzmi: „Wyjdź w świat, zobacz, pomyśl – pomóż, czyli działaj” (<http://zhp.pl/czlonkowie-organizacji/wedrownicy/>). Nawołuje do tego, aby działać, poszukiwać, służyć, nie tylko w organizacji ZHP, ale także poza nią. Niezwykle ważnymi elementami działań wędrowników jest podejmowanie służby oraz mierzenie się ze sobą – podejmowanie wyczynu. Zatem zasady pracy wędrowniczej opierają się na trzech filarach: pracy nad sobą, szukania miejsca w społeczeństwie i służby.

Wszystkie realizowane w tym pionie metodycznym próby: na stopnie, na naramiennik wędrowniczy, opierają się na realizacji zadań w zakresie rozwoju siły ciała, siły rozumu i siły ducha. Wymienione w podrozdziale 2.1. system stopni i sprawności, stopnie dedykowane tej grupie wiekowej: harcerka orla – harcerz orli, harcerka Rzeczypospolitej – harcerz Rzeczypospolitej w swoich wymaganiach także rozwijają i zachęcają młodych ludzi do włączania się w działania z zakresu turystyki i krajoznawstwa. W wymaganiach na stopień harcerka orla – harcerz orli odnajdujemy takie zagadnienia:

Siła ciała:

1. Prowadzę higieniczny tryb życia i doskonałą swoją sprawność fizyczną. Znam granice swojej wytrzymałości fizycznej.
2. Zaplanowałam/em i zorganizowałam/em wędrowkę o charakterze wyczynu (*Załącznik nr 1 do uchwały nr 40/XXXII...*).

Ostatnim narzędziem służącym wychowaniu do turystyki, które autorka omówi, są znaki służb. Znaki służb realizowane są przez wędrowników zespołowo, jednakże ich realizacja ma sprzyjać indywidualnemu rozwojowi każdego członka. Idea zdobywania znaków służb polega na przygotowywaniu młodych ludzi do podjęcia świadomej i stałej służby na rzecz otoczenia, organizacji i społeczeństwa. W ZHP opracowano programy zdobywania następujących znaków służb: znak służby dziecku, znak służby gospodarce, znak służby kulturze, znak służby nauce, znak służby pamięci, znak służby przyjaźni, znak służby przyrodzie, **znak służby turystyce**, znak służby wspólnocie lokalnej, znak służby zdrowiu (<http://www.sluzba.zhp.pl>).

W idei zdobywania znaku służby turystyce wędrownicy mają odkryć, że przez turystykę i krajoznawstwo mogą lepiej zrozumieć świat, otworzyć się na innych, odkrywać to, co nowe i włączać innych do podobnych działań – zachęcać do aktywnego spędzania wolnego czasu, rozumienia tego, czym jest wędrowka. Instrukcja zdobywania tego znaku służby podaje przykłady zadań realizowanych w trakcie jego zdobywania:

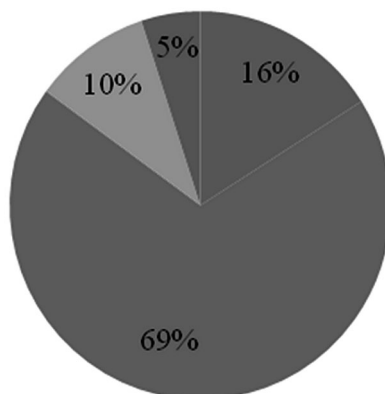
- organizacja innym wędrowki do wybranego celu, na wybranej trasie, na wybrany temat;
- uczestnictwo w inwentaryzacji zabytków, obiektów przyrody, obejmowanie ich stałą opieką;
- nawiązanie współpracy i podejmowanie wspólnych przedsięwzięć turystycznych z PTTK, SKKT, TKKF, PTSM i innymi organizacjami;
- uprawianie turystyki kwalifikowanej, zdobywanie odznak turystycznych i krajoznawczych własnego miasta, regionu, Polski;
- zdobywanie uprawnień PTTK: Organizatora Turystyki (OT), Młodzieżowego Organizatora Turystyki (MOT);
- porządkowanie, znakowanie lub konserwacja tras turystycznych;
- opracowanie miniprzewodników, popularyzujących wędrowkę;
- prowadzenie stanic, baz turystycznych;
- organizowanie obozów, zjazdów, tematycznych obozów wędrownych, rajdów;
- organizowanie harcerskiego muzeum etnograficznego;
- nawiązanie współpracy z Państwową Służbą Ochrony Zabytków;
- zbieranie legend, opowiadań, podań ludowych z różnych regionów Polski;
- nawiązanie współpracy ze skautami z innych krajów i organizowanie wspólnych wypraw zagranicznych;

- opracowanie folderu, informatora, albumu o swojej miejscowości (także w języku obcym, z przeznaczeniem dla zaprzyjaźnionej drużyny skautowej) (<http://www.sluzba.zhp.pl/>).

Wyniki badań

W roku 2014 ówczesna studentka kierunku turystyka i rekreacja Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego, Hanna Słowińska obroniła pracę magisterką pt. *Wpływ przynależności do Związku Harcerstwa Polskiego na zachowania turystyczne wędrowników i instruktorów hufca Łódź-Górna* (Słowińska 2014). Autorka przeprowadziła w swojej pracy badania ankietowe na próbie 104 osób wśród wędrowników i instruktorów tego hufca. 61% respondentów stanowiły kobiety, a 39% mężczyźni, przeważały w grupie docelowej osoby w wieku 16–25 lat. W ankiecie respondenci wypowiadali się na temat turystycznej aktywności własnej bądź drużyny. Odnosząc wyniki badań do interesujących autorkę niniejszej pracy z punktu widzenia prezentowanych wcześniej narzędzi służących wychowaniu do turystyki, warto wskazać, że w opisanych wynikach tylko 16% respondentów realizowało w drużynie znak służby turystyce.

■ Tak ■ Nie ■ Nie wiem ■ Nie dotyczy

Rys. 2. Realizacja znaku służby turystyce w drużynie ZHP
Źródło: opracowanie własne na podstawie H. Słowińska (2014)

Respondenci odnieśli się także do realizowania w swoich próbach na stopnie zadań związanych z turystyką. Aż 74% ankietowanych wskazało, że posiadało takie zadania w swoich próbach. Były to najczęściej takie formy, jak: organizacja zjazdu/wycieczki/biwaku, udział w konkretnej imprezie turystycznej, przejście odpowiedniej liczby kilometrów w ciągu określonego czasu, czy ukończenie kursu specjalistycznego. Równie dużą popularnością cieszyły się sprawności związane z turystyką. Autorka pracy w swoim badaniu wskazała respondentom wybrane przez siebie sprawności związane z turystyką, a respondenci mieli określić, które z nich realizowali. Najwięcej badanych

- Porozumienie Związku Harcerstwa Polskiego i Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego turystyka.zhp.pl/files/turystyka/dokumenty/Porozumienie%20ZHP%20z%20PTTK.doc.
- Regulamin sprawności harcerskich*, przyjęty uchwałą Głównej Kwatery ZHP nr 24/2014 z dnia 11 czerwca 2014 r.
- Słowińska H., 2014, *Wpływ przynależności do Związku Harcerstwa Polskiego na zachowania turystyczne wędrowników i instruktorów hufca Łódź-Górna*, praca magisterska napisana pod kier. prof. Bogdana Włodarczyka, Łódź.
- Statut ZHP*, Dokumenty ZHP, http://dokumenty.zhp.pl/pliki/glowny_20120829_101534_statut_zhp_-_29082012.pdf (2.10.2015).
- Szczegółowe kryteria zdobywania i utrzymania specjalności turystyczno-krajoznawczej*. <http://turystyka.zhp.pl/aktualnosci-czytaj/items/szczegolowe-kryteria-specjalnosci.html> (2.10.2015).
- Załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP*, nr 57/2011 z 12 maja 2011 r. w sprawie zatwierdzenia *Zasad pracy specjalności w jednostkach harcerskich*.
- Załącznik nr 1 do uchwały nr 40/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 15 czerwca 2003 r.*, System Stopni Harcerskich, Dokumenty ZHP, http://dokumenty.zhp.pl/pliki/zalcznik_20070822_181146_u_zal_rn_40_2003.doc (2.10.2015).
- <http://13dhmorro.prv.pl/hola.rtf> (2.10.2015).
- <http://www.sluzba.zhp.pl/files/program/sluzba/Programy%20znakow%20sluzb.pdf> (2.10.2015).
- <http://www.sluzba.zhp.pl/files/program/sluzba/Zasady%20zdobywania%20znakow%20sluzb.pdf> (2.10.2015).
- <http://www.spis2006.zhp.pl> (2.10.2015).
- <http://www.spis2007.zhp.pl> (2.10.2015).
- <http://zhp.pl/czlonkowie-organizacji/wedrownicy/> (2.10.2015).
- <http://zhp.pl/ozhp/misja-zhp/> (2.10.2015).